

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-338-87>

УДК 332.02

РУЩИШИН Надія

Львівський торговельно-економічний університет

<https://orcid.org/0000-0002-1198-8582>

e-mail: r.nadiya.m@gmail.com

КРАВЧИК Юрій

Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0000-0002-2780-5605>

e-mail: yurii_kravchuk@khmnu.edu.ua

ОРИЄНТИРИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ НАКОПИЧУВАЛЬНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В СИСТЕМІ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ І ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

У дослідженні піднімається проблематика підвищення якості функціонування та розвитку системи накопичувального пенсійного забезпечення в Україні, однак в руслі значно ширшої і актуальнішої (особливо на час війни і її критично гострих для соціальної безпеки людини наслідків – зниження рівня доходів та поширення бідності, високого рівня зовнішньої та вимушеної внутрішньої міграції населення, втрати роботи і зайнятості, інвалідизації в підсумку воєнних дій, зростання рівня захворюваності і т. д.) проблематики, що стосується соціального страхування і захисту українського населення. Наведено аргументи на користь існування об'єктивної потреби в реформуванні пенсійного забезпечення в Україні, зокрема через поширення принципів і положень системи накопичувального пенсійного забезпечення. Вказано на недоліки функціонування вітчизняної соціальної сфери та її системи, системи соціального страхування і захисту населення, функціонування пенсійної системи, що не дозволяють державі у повній мірі забезпечити соціальний захист населення у сфері пенсійного забезпечення. Метою дослідження визначено окреслення перспектив розвитку накопичувального пенсійного забезпечення в системі політики соціального страхування і захисту населення України. Побудовано механізм державної політики та регулювання розвитку системи соціального страхування і захисту населення в Україні, де показано місце і роль накопичувального пенсійного забезпечення. Наукова новизна результатів дослідження полягає в окресленні елементів системи соціального страхування і захисту населення країни, а також в ідентифікації й утвердженні взаємозв'язків у її межах аспектів пенсійного забезпечення і соціальної безпеки людини. Прикладне значення результатів дослідження полягає у визначенні низки інструментів та засобів державної політики, реалізація яких дозволить покращити якість і підвищити ефективність функціонування вітчизняної пенсійної системи.

Ключові слова: пенсія, пенсійне страхування, накопичувальне пенсійне забезпечення, пенсійна система, пенсійні накопичення, державне регулювання, солідарна система.

RUSHCHYSHYN Nadiya

Lviv University of Trade and Economics

KRAVCHYK Yurii

Khmelnitskyi National University

GUIDELINES FOR STATE REGULATION OF THE DEVELOPMENT OF FUNDED PENSION PROVISION IN THE SYSTEM OF SOCIAL INSURANCE POLICY AND POPULATION PROTECTION IN UKRAINE

The study raises the issue of improving the quality of functioning and development of the funded pension system in Ukraine, however, in the context of a much broader and more relevant (especially during the war and its critically acute consequences for human social security - a decrease in income levels and the spread of poverty), high level of external and forced internal migration of the population, loss of work and employment, disability as a result of military operations, increased morbidity, etc.) issues related to social insurance and protection of the Ukrainian population. Arguments are presented in favor of the existence of an objective need for pension reform in Ukraine, in particular through the spread of the principles and provisions of the funded pension system. The shortcomings of the functioning of the domestic social sphere and its system, the system of social insurance and protection of the population, and the functioning of the pension system are pointed out, that do not allow the state to fully ensure social protection of the population in the field of pension provision. The purpose of the study is to outline the prospects for the development of funded pension provision in the system of social insurance policy and protection of the population of Ukraine. A mechanism of state policy and regulation of the development of the social insurance and population protection system in Ukraine has been built, which shows the place and role of funded pension provision. The scientific novelty of the research results lies in outlining the elements of the social insurance and population protection system of the country, as well as in identifying and establishing relationships within it between aspects of pension provision and social security of a person. The applied significance of the research results lies in identifying a number of instruments and means of state policy, the implementation of which will allow improving the quality and increasing the efficiency of the functioning of the domestic pension system.

Key words: pension, pension insurance, accumulative pension provision, pension system, pension savings, state regulation, solidarity system.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Негативні наслідки повномасштабної війни, зокрема в соціальній сфері, підсумком яких стали: депопуляція територій України, зростання бідності і погіршення якості життя населення, розширення сегменту соціально вразливих громадян на тлі й до того значних соціальних проблем призвели до актуалізації завдання модернізації вітчизняної соціальної політики, особливо в частині соціального страхування населення. При тому, загальноосвітні тенденції трансформацій соціально-економічних систем і динамізм глобалізаційних процесів супроводжуються глибокими соціальними протиріччями і загостренням масштабних соціальних проблем, що негативно позначається на системі національного господарства держави. За такої ситуації в центрі наукових дискусій опинилися складні теоретико-методологічні і прикладні проблеми посилення ролі держави в управлінні соціально-економічними процесами на базі ефективної державної соціальної політики, стратегічного розвитку соціальної сфери, дотримання балансу та захищеності інтересів людини і суспільства.

Актуальність проблеми підвищення ролі держави у системній модернізації соціальної сфери, зокрема за рахунок повноцінного запровадження накопичувального пенсійного забезпечення, в тому числі в системі соціального страхування населення в Україні посилюється тим, що ця сфера формується лише фрагментарно, без достатнього теоретико-методологічного обґрунтування. Як наслідок, в економіці та соціальній сфері накопичуються негативні явища і тенденції, які виявляються у деформаціях соціальної структури, економічній десоціалізації, соціально-культурній деградації та слабкій соціальній захищеності людини, низькій якості функціонування системи пенсійного забезпечення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретико-методичним та методико-прикладним аспектам дослідження проблем становлення і розвитку різних систем пенсійного забезпечення, у т. ч. накопичувального, присвячені результати наукових праць таких науковців, як Т. Васильців [1; 14], В. Гаврилук [8], І. Жайворонок [2], С. Зубик [3], Є. Малишко [4], Н. Мартиненко [10], Н. Руцишин [9], М. Ус [6], Л. Шалієвська [7].

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ СТАТТЯ

Разом зі тим, на відміну від теорій, в яких і пенсійне забезпечення, і соціальний розвиток та його складові трактуються як стан захищеності людини, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, система соціального, в тому числі накопичувального пенсійного забезпечення, захисту, розглядається як якісна характеристика, невід'ємна властивість складних соціально-економічних систем, а, відтак, як система взаємопов'язаних елементів; організаційно відокремлена одиниця якості життя і соціальної безпеки людини. Система соціального страхування і захисту населення, в якій накопичувальне пенсійне забезпечення відіграє одну з ключових ролей, визначається сукупністю взаємодій її складових на різних рівнях публічного управління, які рекурсивно забезпечують єдність у просторі й часі життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави, специфікують межі цілісності, стан і характеристику міри досягнення оптимального рівня захищеності кожної людини, а, відтак, відтворення і розвитку держави, що, відповідно, засвідчує новий підхід у цьому дослідженні до вирішення окресленої проблематики.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є окреслення перспектив розвитку накопичувального пенсійного забезпечення в системі політики соціального страхування і захисту населення України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

В умовах повномасштабної війни, яка триває в Україні вже понад три роки, критично погіршилося соціальне становище українців. Посилився негативний вплив всіх існуючих протягом незалежності країни соціальних проблем та розвинувся цілий комплекс нових соціальних викликів і загроз. Саме тому, питання соціального захисту і соціальної підтримки населення стають провідними. У їх межах, у тому числі з причин різкого старіння населення України, особливої гостроти набуває питання лажного пенсійного забезпечення, повноцінного становлення і ефективного функціонування системи накопичувального пенсійного забезпечення. Протягом останнього десятиріччя в Україні спостерігається зростання важливості соціальної сфери, що є типовим для країн з орієнтацією на соціальні аспекти. Зовнішні загрози для державного регулювання соціальної сфери, такі як глобальні кризи, природні лиха та пандемії, разом з внутрішніми конфліктами та нерівностями у розподілі благ, спричиняють дисбаланс та нестабільність у суспільному середовищі. Це підкреслює важливість розвитку соціального страхування і захисту населення країни, у т. ч. зі застосуванням в таких цілях якнайкращих моделей і практик накопичувальної системи пенсійного забезпечення громадян.

Фінансове сприяння сфері соціального розвитку у нашій країні включає заходи, спрямовані на підтримку культури, освіти, охорони здоров'я, соціального захисту та соціального забезпечення. У сучасних

умовах державне регулювання соціальної сфери та посилення соціальних функцій держави стають необхідністю. У умовах ринкової економіки цілі, завдання, методи та технології соціальної політики держави відчутно змінюються. Важливою метою є розвиток соціальних сфер та гарантування соціального захисту населення, включаючи соціальне й пенсійне страхування як інструмент мінімізації ризиків та підвищення добробуту. Система соціального страхування, пройшовши еволюцію, постійно адаптується до потреб сучасності для забезпечення ефективної підтримки громадян.

Пенсійне страхування та пенсійне забезпечення є важливими частинами соціального захисту в Україні. Щоб така система була ефективною, вона повинна бути стійкою фінансово та захищеною від різних ризиків. Це важливе завдання для забезпечення соціальної підтримки і захисту громадян.

Загальна система державної пенсійної підтримки в Україні ґрунтується на принципах солідарності, де пенсії виплачуються з бюджету Пенсійного фонду. Щодо недержавного пенсійного забезпечення, досвід минулих років в СРСР та пізніше в незалежній Україні, сформував у суспільства відчуття недовіри до фінансових установ. Впровадження накопичувальної компоненти поступово здійснюється, але наразі значного прогресу в цьому напрямі ще не відбулося. Відтак, актуалізується два завдання, які слід вирішувати одночасно: становлення повноцінної системи накопичувального пенсійного забезпечення; виступ її провідним елементом цілісного механізму системи державної політики соціального страхування і захисту населення в Україні (рис. 1).

На нині розвиток в Україні повноцінної накопичувальної системи пенсійного забезпечення наштовхується на низку проблем, серед яких головними є: відсутність достатніх обсягів заощаджень і накопичень у населення; низький рівень якості життя в Україні та проблеми низького рівня доходів населення; проблеми неготовності та недостатнього рівня компетентностей населення в частині професійно-кар'єрного зростання і досягнення високого рівня доходів; низький рівень розвитку економіки та мала місткість внутрішнього ринку; війна і протиправні дії третіх осіб; наявність системних проблем суспільства (тінізація економіки, корупція, офшоризація податків, низька інвестиційна привабливість економіки); наявність проблем функціонування і розвитку фінансової системи країни; ринкові ризики і загрози.

Відтак, державну соціальну та фінансову політику слід передусім спрямувати на подолання зазначених перешкод. Це означає, що як система соціального страхування загалом, так і пенсійна складова потребують перегляду та модернізації. Важливим є також знаходження стабільних та надійних джерел фінансування для всіх видів соціального страхування та оптимального розподілу акумульованих ресурсів між фондами соціального страхування.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Під час повномасштабної війни актуалізуються завдання держави відносно гарантування соціальної стійкості і стабільності країни та її територій, надання кожній людині права на гідний соціальний захист і безпеку. У загальній системі соціального страхування і захисту населення власне критично важливе місце відводиться накопичувальній системі пенсійного забезпечення. Досвід інших країн показує, що успішність накопичувальної пенсійної системи залежить від адекватного розміщення цих коштів, а також від економічної ситуації та інвестиційного клімату в державі. Встановлення нормативно-правових особливостей та правил інвестування коштів накопичувальних фондів є важливим кроком для ефективної роботи такої системи. Україні потрібно враховувати планування, стратегію розміщення інвестицій, аналіз попередніх досвідів та учасників ринку інституційного інвестування для вдосконалення пенсійної системи. Законодавчі ініціативи, що обмежують доступ до накопичувальної пенсійної системи для певних груп осіб, можуть ускладнити підтримку стабільності пенсійної системи в Україні.

З метою розвитку накопичувального пенсійного забезпечення в системі політики соціального страхування і захисту населення в Україні слід вибудувати повноцінний інституційний механізм, елементами якого слугують: напрями регулювання, принципи, стратегічні цілі, пріоритети, завдання, суб'єкти та об'єкти регулювання, методи, інструменти, інститути, засади та модернізована система соціального і в тому числі пенсійного страхування. Головне аби така система була цілісною та дієвою і дозволяла вирішити повноцінний спектр таких завдань, як напрацювання законодавчих, нормативно-правових актів, формування розмірів страхових внесків, норм, нормативів, перегляд видів та розмірів виплат, встановлення вимог щодо створення страхових резервів, забезпечення своєчасності та повноти соціальних виплат, фінансовий контроль за формуванням доходів пенсійних, соціальних страхових фондів та цільового використання їх коштів, контроль та нагляд за діяльністю центральних і територіальних органів державних фондів.

Перспективи подальших досліджень в аналізованій сфері мають стосуватися напрацювання інструментарію імітаційного моделювання наслідків застосування в Україні накопичувальної системи пенсійного забезпечення.

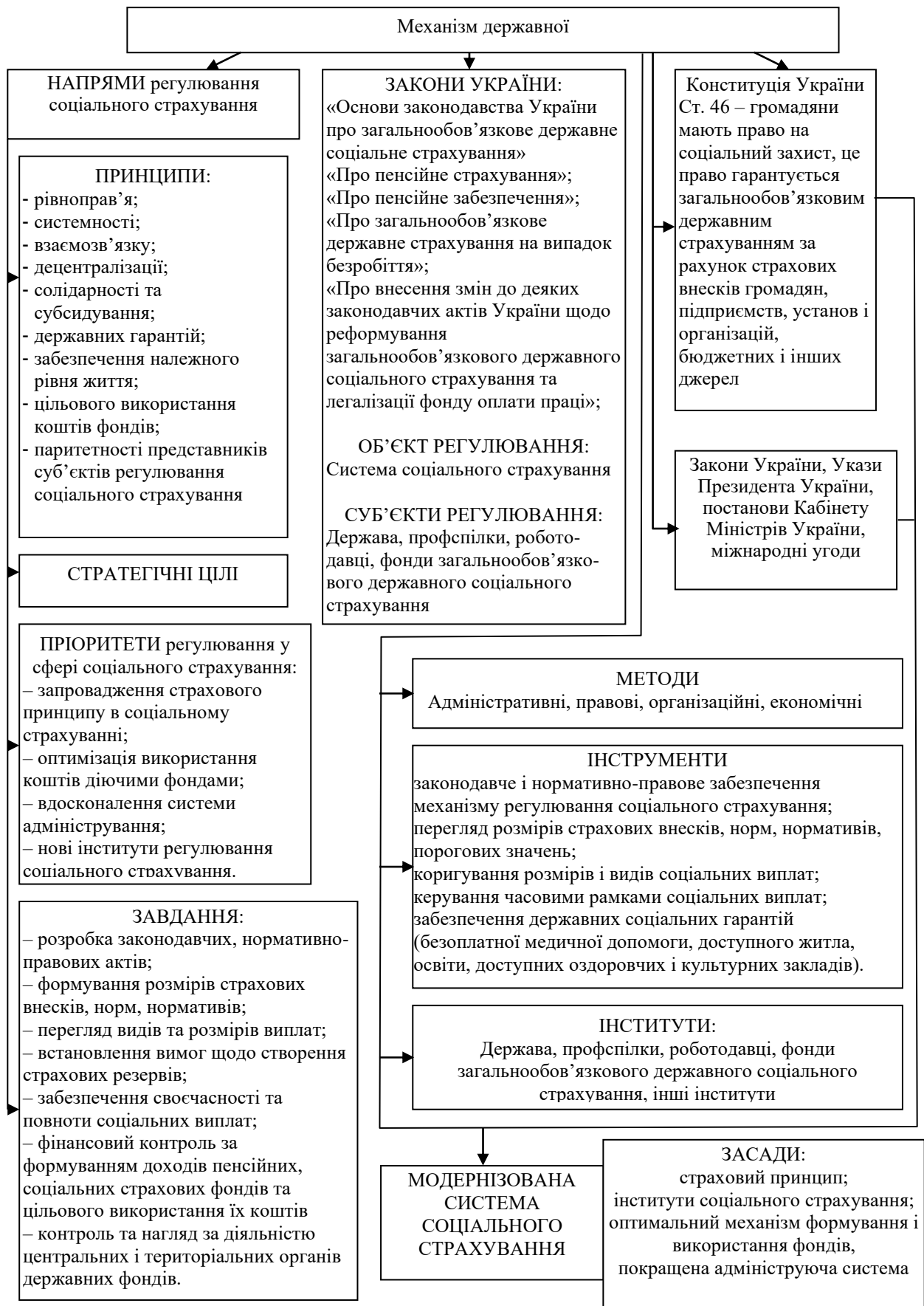

Рис. 1. Механізм державної політики розвитку накопичувального пенсійного забезпечення в системі соціального страхування і захисту населення в Україні

Джерело: складено на основі [5,с.152]

Література

1. Васильців Т. Г., Лупак Р. Л., Волошин В. І. Стратегічні імперативи державної політики протидії гібридним загрозам і забезпечення економічної безпеки України. *Економіка України*. 2021. № 2. С. 32-51.
2. Жайворонюк І. Р., Вовчак О. Д., Гальків Л. І., Кулінич Т. В. Формування фінансово стабільної пенсійної системи в Україні: виклики, передумови, критерії, заходи. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2020. Т. 4. № 35. С. 367-374.
3. Зубик С. П. Накопичувальне пенсійне забезпечення як фактор розвитку економіки. *Економіка України*. 2018. № 11-12. С. 71-81.
4. Малишко Є. О. Шляхи вдосконалення механізму державного регулювання загальнообов'язкового накопичувального пенсійного забезпечення. *Бізнес Інформ*. 2020. №12. С. 347-354.
5. Підлипна Р. П. Розвиток системи соціального страхування за умов становлення соціально орієнтованої ринкової економіки України. Дис. д.е.н. 08.00.03 – економіка управління національним господарством. Львів : ЛТЕУ, 2017. 460 с.
6. Ус М. І., Ачкасова С. А. Переваги стратегії формування ризик-орієнтованої системи накопичувального пенсійного забезпечення. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 31. URL : <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/682>
7. Шалієвська Л. І. Пенсійне забезпечення в системі економічної безпеки держави : монографія. Львів : «Растр-7», 2020. 196 с.
8. Havryliuk V., Rudyk V., Melnyk L., Kondratska N., Burdeniuk S. Optimization Model of Structural Allocation of Financial Resources in the Pension System of Ukraine. *Review of Economics and Finance*. 2022. № 20(1). pp. 216-228.
9. Руцишин Н. М. Обґрунтування стратегічних напрямів та структурних результатів реформування економіки України. *Регіональна економіка*, 2020. № 4 (98). С. 106-114.
10. Martynenko N. V. Socio-economic indicators of the pension system of Ukraine: public administration dimensions. *Theory and Practice of Public Administration*. 2017. № 3(58). pp. 132-140.
11. Lupak R., Mizyuk B., Zaychenko V., Kuniyska-Iliash M., Vasylytsiv T. Migration processes and socio-economic development: interactions and regulatory policy. *Agricultural and Resource Economics*. 2022. Vol. 8. no. 1. pp. 70-88.

References

1. Vasylytsiv, T. G., Lupak, R. L., Voloshyn, V. I. (2021). Strategic imperatives of the state policy of countering hybrid threats and ensuring the economic security of Ukraine. *Economy of Ukraine*. no. 2. pp. 32-51.
2. Zhaivoronok, I. R., Vovchak, O. D., Halkiv, L. I., Kulynich, T. V. (2020). Formation of a financially stable pension system in Ukraine: challenges, prerequisites, criteria, measures. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. Vol. 4. no. 35. pp. 367-374.
3. Zubyk, S. P. (2018). Accumulated pension provision as a factor in the development of the economy. *Economy of Ukraine*. no. 11-12. pp. 71-81.
4. Malysheko, E. O. (2020). Ways to improve the mechanism of state regulation of mandatory accumulative pension provision. *Business Inform*. no. 12. pp. 347-354.
5. Pidlypna R. P. Development of the social insurance system under the conditions of the formation of a socially oriented market economy of Ukraine. Dissertation of Doctor of Economics 08.00.03 – Economics of National Economy Management. Lviv: LTEU, 2017. 460 p.
6. Us, M. I., Achkasova, S. A. (2021). Advantages of the strategy of forming a risk-oriented system of accumulative pension provision. *Economy and society*. Iss. 31. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/682>
7. Shalievskaya, L. I. (2020). Pension provision in the system of economic security of the state. Lviv: "Rastr-7". 196 p.
8. Havryliuk, V., Rudyk, V., Melnyk, L., Kondratska, N., Burdeniuk, S. (2022). Optimization Model of Structural Allocation of Financial Resources in the Pension System of Ukraine. *Review of Economics and Finance*. no. 20 (1). pp. 216-228.
9. Rushchysyn, N. M. (2020). Justification of strategic directions and structural results of reforming the economy of Ukraine. *Regional economy*. no. 4 (98). pp. 106-114.
10. Martynenko, N. V. (2017). Socio-economic indicators of the pension system of Ukraine: public administration dimensions. *Theory and Practice of Public Administration*. no. 3(58). pp. 132-140.
11. Lupak, R., Mizyuk, B., Zaychenko, V., Kuniyska-Iliash, M., Vasylytsiv, T. (2022). Migration processes and socio-economic development: interactions and regulatory policy. *Agricultural and Resource Economics*. Vol. 8. no. 1. pp. 70-88.